

Yuliia Potekhina,
post-graduate student of the Department of Theory and Methods of Practical Psychology,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
4, Fontanska Doroha Str., Odesa, Ukraine

CHARACTERISTICS OF PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF PEDAGOGICAL MASTERY

Professionalism of a person in any field depends on the level of his/her mastery maturity. A concept "expert" (according to the dictionary of V. Dal) is considered as such a level of professionalism, when a specialist, being well-informed and confident in the sphere of his/her business, knows and understands the personality psychology and the subject he/she teaches, as well as methods of teaching and education. This factor is important foremost for working in the field of education. Taking into consideration that pedagogical skills are very important in the process of forming pedagogical mastery that in turn is a prerequisite of high efficiency of pedagogical activity, the process of developing pedagogical skills of students must be dominant in the system of higher pedagogical education. Except pedagogical skills in general, the pedagogical mastery determinants are pedagogical orientation, consciousness, stress tolerance, individual typological features. The basic component of a teacher's personality structure is a pedagogical orientation of his/her activity, which determines his/her behavior, attitude towards the occupation and to children (orientation at the acceptance of children's personality). Professional pedagogical orientation is a substantial part and a precondition of the real authority of a teacher, one of the major factors of achieving successes in the field of professional pedagogical activity. The orientation of a teacher's personality predetermines the success and the result of his/her professional activity. Pedagogical mastery is a high level of pedagogical activity. The essence of pedagogical mastery is the qualities acquired by a teacher during his/her professional becoming, which actually provide its success.

Keywords: pedagogical mastery, psychological determinants, pedagogical skills, pedagogical activity.

Подано до редакції 30.09.2014

УДК: 159.92+172.42+378.169.14

Вікторія Іванівна Січка,
здобувач кафедри психології розвитку і соціальних комунікацій,
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗУ СВІТУ У ПІДЛІТКІВ З ПОВНИХ І НЕПОВНИХ РОДИН

У статті представлено аналіз результатів дослідження психологічних особливостей образу світу підлітків з неповних сімей та інтернатів, а також підлітків із повних сімей. Розкрито особливості світосприймання, самооцінки та ціннісних орієнтацій у підлітків різних соціальних груп, а саме: розуміння сенсу життя, найбільш важливого, позитивного та негативного в житті, осмислення подій та цінностей сучасного світу. Під час аналізу результатів дослідження були виділені основні категорії візуалізації образу «символ життя». Домінуючими виявились такі категорії: «кохання», «упевненість», «вогонь для всіх», «наша планета», «музика», «мир та злагода», «воля». Показані вікові та соціальні особливості формування образу світу у підлітків із різних соціальних груп. Результати дослідження можуть бути використані для роботи практичних психологів з підлітками для оптимізації процесів самооцінки та формування їх ціннісних орієнтацій.

Ключові слова: сприйняття, образ світу, підлітковий вік, повні та неповні сім'ї, самосвідомість, візуалізація, ціннісні орієнтації.

Постановка проблеми. Від того, як молоде покоління сприймає світ, залежить майбутнє суспільства. Особливо важливим є вивчення образу світу молоді сьогодні, коли у світі відбуваються процеси, які не можуть не призвести до змін у свідомості молодого покоління, до зміни їх світосприймання. Вивчення картини світу як однієї з актуальних проблем психологічної науки сьогодні необхідно розглядати в контексті конкретної людини і світу в цілому. Розробка про-

блеми «образу світу» має велике значення не тільки для теоретичної психології, але і для вирішення багатьох практичних завдань. Виходячи з цього, метою дослідження є виявлення особливостей сприйняття картини світу у школярів підліткового віку, зокрема, у підлітків з повних і неповних сімей та інтернатів.

Значний внесок у розробку підходів до опису образу світу як категоріальної структури свідомості зробили такі вчені, як О. Ю. Артем'єва, Ф. Ю. Василюк,

Дж. Келлі, О. М. Леонтьєв, Д. О. Леонтьєв, В. Ф. Петренко, О. Г. Шмельов Ж. Піаже, С. М. Симоненко, С. Д. Смірнов, Ю. К. Стрелков, В. П. Сьоркін, Т. М. Титаренко і багатьох інших вчених. Зв'язок та вплив образу світу на візуально-мисленнєву діяльність досліджувалися в роботах В. О. Моляко, С. М. Симоненко, Т. А. Вовнянко, Аль Барі М. Мадхі та інших. В означених дослідженнях образ світу розглядається як складне утворення психіки, що не лише визначає окремий акт пізнання навколишньої дійсності, а й зумовлює зміст, побудову і протікання діяльності суб'єкта в цілому.

Образ світу визначався О. М. Леонтьєвим як складне багаторівнєве утворення, що володіє системою значень і полем сенсу. Основна його функція – самовідображення світу. Змістовне наповнення образу світу в процесі розвитку особистості та її самосвідомості опосередковано єдиним механізмом ідентифікації і виокремлення. Уявлення про світ формується в контексті певної культури, в якій народилася і виросла людина [1; 5].

Особистість – це завжди носій певної картини світу. Виходячи з соціальної ситуації розвитку, у кожної людини складається своє ідеальне уявлення про світ.

Звертаючись до особистості, до свідомості людини, О. М. Леонтьєв вводить поняття про п'ятий квазівимір, у якому відкривається людині об'єктивний світ. Це – смислове поле, система значень. Автор доводить, що особистість будує не Світ, а Образ, активно «вичерпуючи» його з об'єктивної реальності. Процес сприйняття і є процес, засіб цього «вичерпання», причому головне полягає не в тому, як, за допомогою яких засобів протікає цей процес, а в тому, що виходить в результаті цього процесу [3]. Людина дивиться на світ не тільки крізь призму свого індивідуального досвіду, але, перш за все, крізь призму суспільного досвіду.

З аналізу літератури видно, що у формуванні картини світу беруть участь усі сторони психічної діяльності людини, починаючи з відчуттів, сприймань, уявлень і закінчуючи вищими формами мислення і самосвідомості людини. Образ світу виникає в різних актах світовідчуження, світовідчуття, світосприймання, світоуявлення, світооцінки, світоз'ясування, в таких переживаннях світу як цілісність, в актах світодії [7]. Необхідно зазначити, що до найістотніших властивостей картини світу відноситься властивість наочності, візуалізації. Виходячи з цього, ми бачимо, що саме поняття «картина світу», «образ світу», «світобачення» за своєю природою нерозривно пов'язані з «баченням», спогляданням, візуалізацією, наочними формами мислення [8].

Відомо, що образів світу існує стільки, скільки їх носіїв, і кожна людина є конструктором власного світу. Образ світу є цілісною конструкцією світу з виділених свідомістю елементів, актуально значимих,

ціннісних і відносно несуперечливих для окремої людської особи.

Суб'єктивний образ світу має базову, інваріантну частину, загальну для всіх її носіїв, і варіативну – таку, що відображає унікальний життєвий досвід суб'єкта. Інваріантна частина формується в контексті культури, відображаючи її систему значень і сенсів. Мінливість її визначається тією соціокультурною реальністю, в яку занурена людина. Проблема специфічності образу «свого» світу в певного покоління і віку – постійно змінна реальність. Кожне нове покоління «створює» такий образ світу, який дозволяє йому адекватно адаптуватися в світі і адекватно впливати на цей світ. Саме «свій» образ світу, що включає усвідомлюваний і неусвідомлюваний рівень, безпосередньо впливає на регуляцію всієї життєдіяльності людини і грає визначальну роль в розвитку особи [5].

Формування і змістовне наповнення образу світу бере свій початок у ранні роки життя. Уявлення про навколишній світ залежать від комплексу соціальних умов: соціального оточення, сім'ї або дорослих, що замінили сім'ю; національних традицій найближчого оточення; національної культури, місця проживання та інше.

У підлітковому віці, коли, згідно поглядів Ж. Піаже, остаточно формується особистість, будується програма життя. Для створення ж програми життя необхідний розвиток формального мислення. Вибудовуючи план (проект) свого майбутнього життя, підліток приписує собі суттєву роль у порятунку людства й організує свій план життя залежно від подібної мети. З такими планами й проектами підлітки вступають у суспільство дорослих, бажаючи перетворити його. Стикнувшись із перешкодами з боку суспільства і залишаючись залежними від нього, підлітки поступово соціалізуються [4].

Необхідно зазначити, що у своїй науковій концепції Л. С. Виготський акцентував увагу на проблемі інтересів у перехідному віці, називаючи її «ключем до всієї проблеми психологічного розвитку підлітка» [2]. У підлітковому віці, підкреслює Л. С. Виготський, має місце два періоди: період руйнування і відмирання старих інтересів та період дозрівання нової біологічної основи, на якій згодом розвиваються нові інтереси. Найважливіший психологічний процес юнацького віку – становлення самосвідомості і стійкого образу «Я», відкриття свого внутрішнього світу, самооцінки та саморегуляції [2].

В силу своїх вікових особливостей підлітки набагато частіше інших вікових груп можуть стати дезадаптованими в результаті внутрішньої або зовнішньої (іноді комплексної) дезгармонізації взаємодії особистості із самою собою або оточенням, що проявляється у внутрішньому дискомфорті, порушеннях взаємин, поведінці й діяльності. Самі по собі вікові особливості не розвивають дезадаптацію, але якщо з'являються провокуючі фактори, вона, як правило, виникає, й потім її дуже важко перебороти.

У підлітковому віці відбувається достеменно перебудова Я-концепції у зв'язку з формуванням Я-ідентичності, тому самооцінка підлітків у цей період має дуже важливе значення. Вона може бути нестабільною, суперечливою, такою, що залежить від найменших зовнішніх впливів. На формування самооцінки в підлітковому віці впливає багато чинників, серед яких, у першу чергу, слід зазначити такі: реальні досягнення в навчанні та позашкільній діяльності (здібності дитини до мистецтва, спорту чи певних наук); статус дитини серед однолітків (адаптація в колективі, кількість та впливовість друзів); сім'я (умови життя в родині, ставлення батьків до інтересів дитини); мотиваційно-сміслова сфера особистості (цілі, потреби, інтереси); зовнішні дані (привабливість, фізичний розвиток) [1].

Як відомо, у психологічній науці вважається загально визнаною значимість позитивної самооцінки для здорового розвитку особистості. Вчинки і діяльність людини багато в чому визначаються тим, якою вона на себе сприймає. Позитивна самооцінка пов'язується з упевненістю в собі, самокритичністю, наполегливістю, суспільною активністю, успішністю, високим соціальним статусом. Підлітки з позитивною самооцінкою виявляють більш різнопланові інтереси, захоплюються різними сферами діяльності, їх міжособистісні стосунки базуються на бажанні пізнавати себе й інших, є більш щирими і глибокими.

Суперечлива самооцінка проявляється в неадекватно високих або неадекватно низьких очікуваннях від себе. Підлітки з такою самооцінкою часто уникають нових видів діяльності, намагаються обмежувати своє спілкування або спілкуються тільки на формальному поверхневому рівні. Для таких дітей характерна підвищена тривожність, страх перед широкими соціальними контактами, егоцентризм, невміння знаходити вихід із складної ситуації. Їм частіше притаманна агресивна або пасивно-захисна поведінка.

Розкриття особливостей змістовного наповнення образу світу, картини світу дає можливість краще зрозуміти внутрішній світ підлітка у взаємозв'язку з реаліями буття.

Для проведення досліджень психологічних особливостей сприйняття картини світу в підлітковому віці як психологічної реальності в контексті буття підлітка в світі дуже важливо враховувати обговорені вище підходи до цієї проблеми.

Метою нашого емпіричного дослідження є виявлення та порівняння особливостей сприйняття картини світу у школярів-підлітків з повних і неповних сімей та інтернатів.

У дослідженні приймали участь 110 досліджуваних, які відпочивали в Українському дитячому центрі «Молода Гвардія». Всі підлітки були у віці від 13 до 15 років, серед них 55 школярів з неповних сімей та інтернатів (1 група) та 55 підлітків – з повних сімей (2 група), що дає можливість нам не тільки проаналізувати отримані дані, а й порівняти особливості сприйняття образу світу та цінності підлітків із різних соціальних груп.

Методи дослідження: емпіричні – спостереження, психодіагностичне тестування, яке включає конкретні невербальні методики: проєктивну методику: «Символ» (Л. А. Снігур, у модифікації С. М. Симоненко), методику «Діагностика системи ціннісних орієнтацій особистості» (Е. Б. Фонтанової у модифікації Л. С. Колмогорової, Д. В. Каширського), методику «Визначення сформованості ціннісних орієнтацій» (Б. С. Круглова).

Для виявлення особливостей сприйняття картини світу у підлітковому віці ми використали методику «Символ» (Л. А. Снігур, у модифікації С. М. Симоненко). Застосування цієї методики дає можливість виявлення особистісних особливостей людини, засноване на принципі проєкції, тобто на винесенні зовні своїх переживань, уявлень, прагнень і т.п. Малюючи той чи інший об'єкт, людина мимоволі, а іноді і свідомо передає своє ставлення до нього. Навряд чи вона забуде намалювати те, що здається їй найбільш важливим і значущим; а от тому, що людина вважає другорядним, буде приділено набагато менше уваги. Якщо якась тема особливо хвилює людину, то при її зображенні проявляться ознаки тривоги. Малюнок – це завжди певне повідомлення, зашифроване в образах. Метою використання означеної методики є вивчення особливостей сприйняття картини світу, образу світу за допомогою аналізу їх візуальних образів. Досліджуваним було запропоновано коробку кольорових олівців та простий олівець, а також аркуш паперу (А4), який було поділено на 5 квадратів. У середньому центральному квадраті треба було намалювати «символ свого життя», розфарбувати та назвати його.

У верхньому центральному квадраті намалювати те, що вважають «значним та важливим» по відношенню до символу свого життя і назвати його.

У нижньому центральному квадраті намалювати те, що вважають «менш значним» по відношенню до символу життя і назвати його.

У середньому лівому квадраті намалювати те, що має «негативне» відношення до символу життя і назвати його.

У правому середньому квадраті намалювати те, що вважають «позитивним» по відношенню до символу життя і назвати його.

Аналіз результатів дослідження дав змогу порівняти отримані дані, виявити особливості сприйняття картини світу підлітками різних соціальних груп.

Аналізуючи результати дослідження візуалізації образу «символ життя» в обох групах, ми можемо зазначити, що підлітки 1 групи (Н.С.) обрали 11 категорій, а підлітки 2 групи (П.С.) – 12. Кількість зазначених категорій майже однакова, але вони відрізняються. Підлітки 1 групи виділили такі категорії, які відсутні у підлітків 2 групи: «кохання», «впевненість», «вогонь для всіх». І навпаки, підлітки 2 групи виділили такі категорії, які відсутні у підлітків 1 групи: «наша планета», «музика», «мир та злагода», «воля».

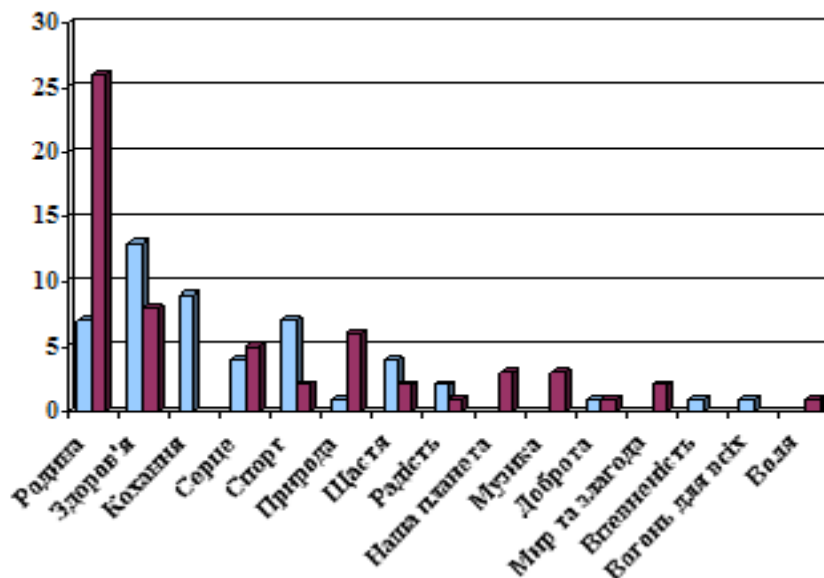

Рис 1. Результати візуалізації образу «Символ життя», підлітки 1 групи (Н.С.) та 2 групи (П.С.).
(1 група (Н.С.) – неповна сім'я)
(2 група (П.С.) – повна сім'я)

Аналізуючи отримані результати, ми можемо зазначити, що існують як спільні риси, так і відмінності у візуалізації символу життя у підлітків з повних сімей і неповних родин та інтернатів.

У підлітків з 1 групи (Н.С.), тобто з неповних родин та інтернатів, на першому місці – «здоров'я»; на другому – «кохання»; на третьому – «родина» та «спорт»; на четвертому – «серце», «щастя»; «радість» – на п'ятому місці.

Необхідно зазначити, що у підлітків 2 групи (П.С.), тобто з повних родин, на першому місці – «родина»; на другому – «здоров'я»; на третьому – «природа»; «серце» – на четвертому; «наша планета», «музика» – на п'ятому місці.

Підлітки з 2 групи категорію «родина» вважають значимою, тому вона на першому місці, а для підлітків 1 групи ця категорія менш значима, тому посідає третє місце, разом з категорією «спорт».

Для підлітків 1 групи категорія «здоров'я» є значимою, тому вона – на першому місці, а для підлітків 2 групи ця категорія посідає друге місце. На другому місці підлітки 1 групи визначають категорію «кохання», у підлітків 2 групи вона відсутня взагалі, проте на третьому місці у підлітків 2 групи категорія «природа», яка відсутня у підлітків 1 групи.

На четвертому місці у підлітків з 1 групи категорія «щастя» разом з категорією «серце», у підлітків з 2 групи категорія «серце» також на четвертому місці. Підлітки 1 групи на п'ятому місці виділили категорію «радість», а підлітки 2 групи категорії «наша планета» та «музика».

Аналізуючи результати дослідження візуалізації образу загальне і важливе, відносно «символу життя»

в обох групах, ми можемо зазначити, що підлітки 1 групи обрали 10 категорій, а підлітки 2 групи обрали 11 категорій.

Кількість зазначених категорій майже однакова, але вони відрізняються. В 1 групі є категорія «відданість», але відсутні категорії «мир та злагода» і «хліб на столі», а в 2 групі – навпаки.

Аналізуючи отримані результати, ми можемо зазначити, що у підлітків 1 групи (Н.С.), як більш важливе по відношенню до символу життя на першому місці – «родина»; на другому – «кохання»; на третьому – «здоров'я»; на четвертому – «взаєморозуміння»; «радість» – на п'ятому місці.

У підлітків 2 групи (п.р), на першому місці – «здоров'я»; на другому – «мир та злагода»; на третьому – «родина»; «кохання» – на четвертому; «взаєморозуміння» і «дружба» – на п'ятому місці.

У підлітків 1 групи «родина» – на першому місці, а у підлітків 2 групи ця категорія посідає третє місце. Навпаки, у підлітків 2 групи «здоров'я» – на першому місці, а у підлітків 1 групи вона посідає третє місце.

На другому місці підлітки 1 групи визначають категорію «кохання», у підлітків з 2 групи вона на четвертому місці. У підлітків з 2 групи на другому місці розташована категорія «мир та злагода», а у підлітків 1 групи вона відсутня взагалі.

Результати візуалізації образу «менш значне», відносно «Символу життя», підлітки 1-ї та 2-ї груп

При аналізі результатів дослідження візуалізації образу менш значне, відносно «символу життя» в обох групах, ми можемо зазначити, що підлітки 1 групи обрали 6 категорій.

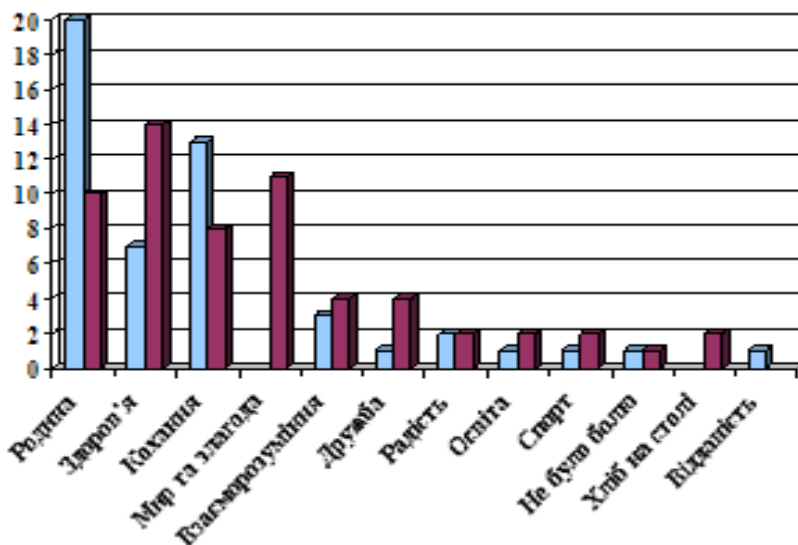

Рис. 2. Результати візуалізації образу «загальне і важливе», відносно «Символу життя», підлітки 1 групи (Н.С.) та 2 групи (П.С.).
(Група (Н.С.) – неповна сім'я)
(2група (П.С.) – повна сім'я)

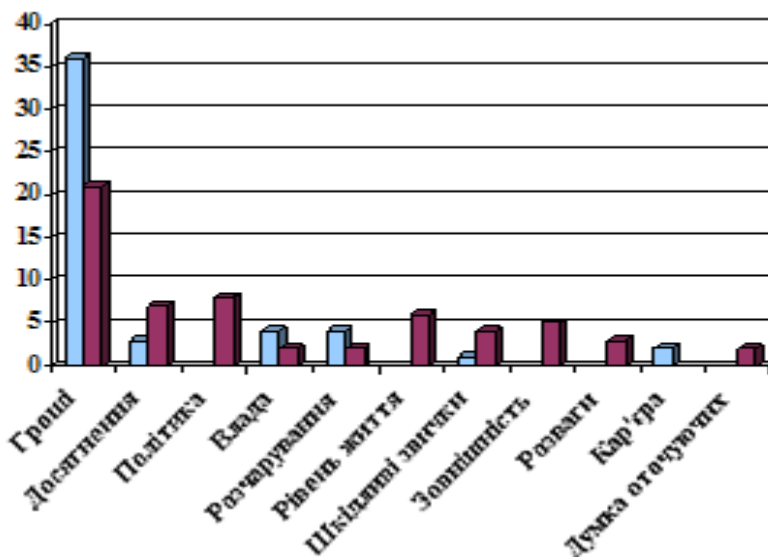

Рис. 3. Результати візуалізації образу «мені значне», відносно «Символу життя», підлітки 1 групи (Н.С.) та 2 групи (П.С.).
(Група (Н.С.) – неповна сім'я)
(2група (П.С.) – повна сім'я)

Підлітки 2 групи обрали 10 категорій. Кількість зазначених категорій значно відрізняється.

Ми можемо зазначити, що у підлітків з обох груп на першому місці – категорія «гроші».

На другому місці у підлітків з 1 групи – «влада» та «розчарування», на третьому – «досягнення», на четвертому – «кар'єра», на п'ятому місці – «шкідливі звички».

У підлітків з 2 групи, на другому місці – «досягнення», на третьому – «політика», «влада» та «розчарування», «рівень життя» на четвертому, «шкідливі звички» та «зовнішність» – на п'ятому місці.

Результати візуалізації образу «негативне», відносно «символу життя», у підлітків 1-ї та 2-ї груп.

Проаналізувавши результати дослідження візуалізації образу «негативне» відносно «символу життя» в обох групах ми можемо зазначити, що підлітки 1 групи обрали 10 категорій, а підлітки 2 групи – 12 категорій. Кількість зазначених категорій майже однакова, але вони відрізняються. В 1 групі є категорії «розлучення» та «стрес», але відсутня категорія «війна», «брехня» та «думка оточуючих», а в 2 групі – навпаки.

Ми можемо також зазначити, що у підлітків з 2 групи на першому місці категорія – «війна», а у підлітків з 1 групи такої категорії немає, в них на першому місці категорія «шкідливі звички».

На другому місці у підлітків 1 групи – «сварки», а у підлітків 2 групи – «шкідливі звички», на третьому

місці у підлітків з 1 групи – «розчарування», а у підлітків 2 групи на третьому місці – «брехня».

Результати візуалізації образу «позитивне», відносно «символу життя», підлітки 1-ї та 2-ї груп

Аналіз результатів дослідження візуалізації образу «позитивного», відносно «символу життя» показав, що підлітки з обох груп обрали по 13 категорій.

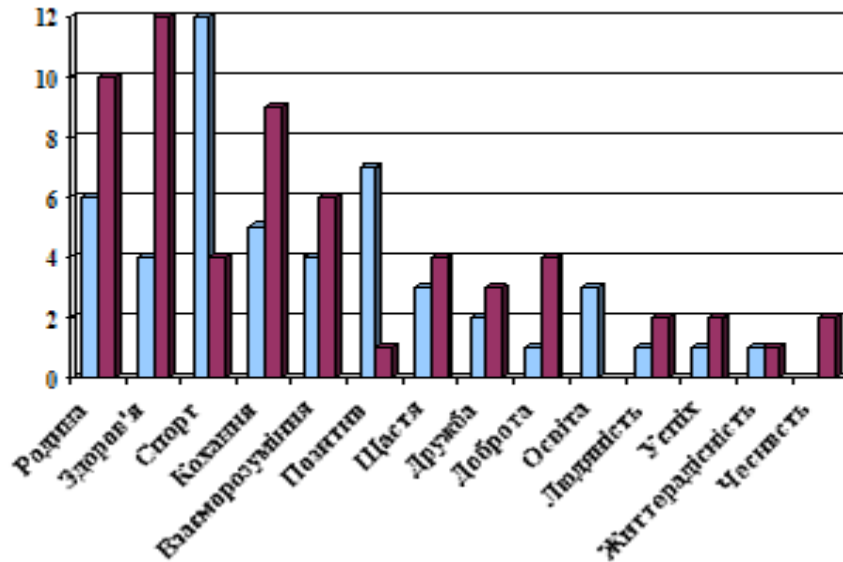

Рис. 4. Результати візуалізації образу «позитивне», відносно «Символу життя», підлітки 1 групи та 2 групи.
(Група (Н.С.) – неповна сім'я)
(Група (П.С.) – повна сім'я)

Кількість зазначених категорій однакова, але вони відрізняються. В 1 групі є категорія «освіта», але відсутня категорія «чесність», а в 2 групі – навпаки.

Виявлено, що у підлітків 2 групи на першому місці – категорія «здоров'я»; а у підлітків 1 групи – категорія «спорт». На другому місці у підлітків 1 групи – «позитив»; а у підлітків 2 групи – «родина».

На третьому місці у підлітків 1 групи – категорія «родина»; а у підлітків 2 групи – категорія «кохання». На четвертому місці у підлітків 1 групи – «кохання»; а у підлітків 2 групи – «взаєморозуміння». На п'ятому місці у підлітків 1 групи – «здоров'я» та «взаєморозуміння»; у підлітків 2 групи – «спорт», «щастя», «доброта».

Виходячи з результатів дослідження, можна зробити **висновок** про те, що цінності у підлітків різних соці-

альних груп дещо схожі (за категоріальним аналізом). Однак, є певні відмінності: у 1 групі підлітки визначають серед значущих цінностей активне, діяльне життя, але є невпевненість у собі, у своїх силах. Навпаки, у підлітків 2 групи (повні родини) спостерігається більш виражена впевненість у собі, свобода від внутрішніх протиріч, а також активний пошук себе в різних ролях.

Отже, підлітки із повних сімей є більш впевненими у собі, а підлітки з неповних сімей та інтернатів – більш активні в діяльності. Все це знайшло відображення у візуалізованому образі світу підлітків.

Результати дослідження можуть бути використані для роботи практичних психологів з підлітками для оптимізації процесів самооцінки та формування їхніх ціннісних орієнтацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / Л. И. Божович. – М.: Просвещение, 1995. – 352с.
2. Выготский Л. С. Динамика и структура личности подростка / Л. С. Выготский // Собр. соч.: Т. 4. – М., 1984.
3. Леонтьев А. Н. Образ мира / А. Н. Леонтьев // Избр. психолог. Произведения. – М.: Педагогика, 1983. – С.251-261.

4. Мухина В. С. Картина мира: индивидуальные различия / В. С. Мухина // Феноменология развития и бытия личности. Избранные психологич. труды. – М.; Воронеж, 1999. – 236 с.
5. Обухов А. А. Исторически обусловленные модификации образа мира / А. А. Обухов // Развитие личности. – №4. – 2003.
6. Петухов В. В. Образ мира и психологическое изучение мышления / В. В. Петухов // Вестник Мос-

ковського Університета. Серія 14: Психологія. – № 4. – 1984.

7. Роль человеческого фактора в языке; Язык и картина мира / Под ред. Б. А. Серебряникова, Е. С. Кубрякова и др. – М: Наука, 1988. – 216 с.

REFERENCES

1. Bozhovich, L. I. (1995). *Problemy formirovaniya lichnosti [Problems of personality formation]*. Moscow: Prosveschenie [in Russian].

2. Vyigotskiy, L. S. (1984). *Dinamika i struktura lichnosti podrostanta [Dynamics and structure of adolescent's personality]*. *Sobr. Soch. – Collected works*. Moscow [in Russian].

3. Leontev, A. N. (1983). *Obraz mira [Worldview]*. *Izbr. psiholog. Proizvedeniya – Collected psychological works*. Moscow: Pedagogika [in Russian].

4. Mukhina, V. S. (1999). *Kartina mira: individualnyye razlichiya [Worldview: individual differences]*. *Fenomenologiya razvitiya i byitiya lichnosti. Izbrannyye psihologich. Trudy – Phenomenology of human's life and development. Collected psychological works*. Moscow; Voronezh [in Russian].

5. Obuhov, A. A. (2003). *Istoricheski obuslovlennyye modifikatsii obraza mira [Historically conditioned*

8. Симоненко С. М. Аналіз категорії «Образу світу» та «Картина світу» у контексті дослідження візуально-мисленних стратегій / С. М. Симоненко // Наука і освіта. – №3. – 2007.

worldview modifications]. *Razvitie lichnosti – Development of personality*, 4 [in Russian].

6. Petuhov, V. V. (1984). *Obraz mira i psihologicheskoe izuchenie myshleniya [Worldview and psychological study of thinking]*. *Vestnik Moskovskogo Universiteta – Bulletin of Moscow university, Series: Pedagogy*, 4 [in Russian].

7. Serebryannikov, B. A., Kubryakova, E. S. (Eds). (1988). *Rol chelovecheskogo faktora v yazyike; Yazyik i kartina mira [The role of human factor in a language: Language and worldview]*. Moscow: Nauka [in Russian].

8. Simonenko, S. M. (2007). *Analiz kategorii «Obrazu svitu» ta «Kartyna svitu» u konteksti doslidzhennya vizualno-myslennykh stratehii [Analysis of the category Worldview and World image in terms of study of visual and cognition strategies]*. *Nauka i osvita – Science and education*, 3 [in Ukrainian].

Викторія Івановна Сичка,

*соискатель кафедры психологии развития и социальных коммуникаций,
Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского,
ул. Фонтанская дорога, 4, г. Одесса, Украина*

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗА МИРА У ПОДРОСТКОВ ИЗ ПОЛНЫХ И НЕПОЛНЫХ СЕМЕЙ

Целью эмпирического исследования является выявление и сравнение особенностей восприятия картины мира у школьников-подростков из полных и неполных семей и интернатов. В исследовании принимали участие 110 испытуемых, которые отдыхали в Украинском детском центре «Молодая Гвардия». Все подростки были в возрасте от 13 до 15 лет, среди них 55 школьников были из неполных семей и интернатов (1 группа) и 55 подростков – из полных семей (2 группа). Методы исследования: эмпирические – наблюдение, психодиагностическое тестирование, которое включает конкретные невербальные методики: проективную методику «Символ», методику «Диагностика системы ценностных ориентаций личности», методику «Определение сформированности ценностных ориентаций». Для выявления особенностей восприятия картины мира в подростковом возрасте была использована методика «Символ». Исследуемым были предложены коробка цветных карандашей и простой карандаш, а также лист бумаги (А4), который был разделен на 5 квадратов. В среднем центральном квадрате нужно было нарисовать «символ своей жизни», раскрасить и назвать его. В верхнем центральном квадрате нужно было нарисовать то, что они считают «значительным и важным» по отношению к символу своей жизни, и назвать его. В нижнем центральном квадрате – нарисовать то, что подростки считают «менее значимым» по отношению к символу жизни, и назвать его. В среднем левом квадрате – нарисовать и назвать то, что имеет «негативное» отношение к символу жизни, а в правом среднем квадрате – то, что они считают «позитивным» по отношению к нему. При анализе результатов исследования были выделены основные категории визуализации образа «Символ жизни». Доминирующими являются категории «любовь», «уверенность», «огонь для всех», «наша планета», «музыка», «мир и дружба», «воля». Исходя из результатов исследования, можно сделать вывод о том, что ценности у подростков разных социальных групп несколько похожи, однако, есть и определенные различия: в 1 группе подростки определяют среди значимых ценностей активную, деятельную жизнь, но им присуща неуверенность в себе, в своих силах. Напротив, у подростков 2 группы (полные семьи) наблюдается более выраженная уверенность в себе, свобода от внутренних противоречий, а также активный поиск себя в разных ролях.

Ключевые слова: восприятие, образ мира, подростковый возраст, полные и неполные семьи, самосознание, визуализация, ценностные ориентации.

Viktoriia Sichka,
*degree-seeking student of the Department of Developmental Psychology and Social Communications,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
4, Fontanska Doroha Str., Odesa, Ukraine*

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF WORLDVIEW OF ADOLESCENTS FROM TWO-PARENT AND SINGLE-PARENT FAMILIES

The research was aimed at revealing and comparing the peculiarities of worldview perception of adolescents from two-parent and single-parent families and boarding schools. The study involved 110 surveyed aged from 13 to 15 years, who were resting in the Ukrainian child center “Moloda Hvardiia”. 55 adolescents were from single-parent families and boarding schools, the other 55 school pupils were from two-parent families. The following methods and techniques were used in the carried out empirical research: observation, psychodiagnostic testing, which includes the proactive method called “Symbol”, “Diagnostics of personality’s value orientations system”, and “Determination of value orientations maturity”. In order to reveal the peculiarities of worldview perception in adolescence the method “Symbol” was used. The surveyed were offered a box of colorful pencils and a sheet of paper, which was divided into 5 squares. In the middle centre square the surveyed had to draw a symbol of their life, pencil it and give it a name. In the upper centre square they had to draw and give a name to something very important for the symbol of their life. In the lower centre square they had to draw and give a name to something not so important for the symbol of their life. In the middle left square the adolescents had to draw and name something negative for the life symbol. And in the middle right square they had to draw and name something positive for their life symbol. The analysis of the research results allowed to distinguish the following dominant categories of “Life symbol”: love, confidence, our planet, music, friendship and peace, will. The results of the empirical research have shown that adolescents from different social groups have similar life values, but still there are some differences. For example, adolescents from single-parent families and boarding schools consider active life as one of the main values, but they show insecurity, and lack of self-trust. On the contrary, school pupils from two-parent families are more self-confident, they are free from internal contradictions, and they are characterized by active searching for themselves in different life roles.

Keywords: perception, worldview, adolescence, two-parent and single-parent families, self-consciousness, visualization, value orientations.

Подано до редакції 30.09.2014
